

Een verdere verkenning van Gallische dorpen (Herne, Pajottenland)

We zullen in deze bijdrage eerst een overzicht geven van middeleeuwse toponiemen in Herne, die voorzien worden van een verklarende uitleg, vaak zijn dit middelnederlandse woorden. Hierbij wordt verwezen naar een kaart die de situatie te Herne beschrijft in de periode waaruit de toponiemen dateren. In een tweede deel wordt voor elke toponiem gepoogd om een Gallische woordbasis te vinden. Hierbij veronderstellen we dat de middeleeuwse kaart met zijn beken en straten nog een goede basis is voor de situatie ten tijde van de Galliërs. De Gallische toponiemen en hun verklaringen leiden dan tot een beschrijving van de leefwereld toen.

De prefusiegemeente Herne is 2169 ha groot en grenst aan Tollembeek en Vollezele in het noorden, Herfelingen, Heikruis en Lettelingen in het oosten, Edingen in het zuiden en Sint-Pieters-Kapelle in het westen.¹

De gemeentegrens valt deels samen met enkele beken en met de steenweg Edingen-Geraardsbergen (1840) en de steenweg Edingen-Asse². De steenweg Edingen-Ninove (1847) loopt centraal door de gemeente van zuid naar noord.

Het landschap is er heuvelachtig (30 tot 80 m). Herne wordt van zuid naar noord ook doorsneden door de Mark die in de Dender uitmondt. Op Herns grondgebied zijn er enkele zijrivieren die uitmonden in de Mark.

De vruchtbaarste gronden liggen in het oost-westelijk middengebied met de Hernekouter, de Hellekouter en de Rankhovekouter. Langs de waterlopen zijn er verschillende meersen en broeken. Herne was vroeger meer bebost. De bossen moeten vooral te vinden zijn langs de Harebeek, van Kokiane tot aan de Kartuis, verder in de buurt van de Leenstraat-Schibbeek en nog gedeeltelijk in het Hernebos.³

De bodem behoort tot het tertiaire tijdvak⁴, er zijn ook primaire afzettingen op Smeiersmark.

In 1469 telde het Hernegewoud (Herne, Tollembeek en Sint-Pieters-Kapelle) 318 haarden. In 1804 waren er ca 3000 inwoners in Herne zelf, in 1840: 4248, in 1900: 3469, in 1940: 3881 en in 1952: 3368.

De oudste excerpten van de gemeentenaam zijn *Herinnis* of afgeleide vormen uit de 12^{de} eeuw.⁵ Verder komen nog voor *patronum et presbiterum de Hyerinnis* (1227), *decime sue in Herne* (13^{de} eeuwse kopij van oorkonde uit 1147), *juxta harines*⁶ (1329), *herines lez enghien* (1532), ... Voor deze naam werden verschillende verklaringen voorgesteld, o.a. afgeleid van een persoonsnaam (villa of

¹ R. Billiet, Toponymie van Herne, 1955. Sint-Pieters-Kapele staat hier bij Henegouwen genoteerd. Het werk van Billiet is een licentiaatsthesis (Germaanse filologie, KULeuven). Verwijzingen naar archieven komen uit dit werk.

² Gekasseid in 1845, ook oude Romeinse baan genoemd (Bavacum-Asse) of Couchie.

³ Verbesselt, P. 162.

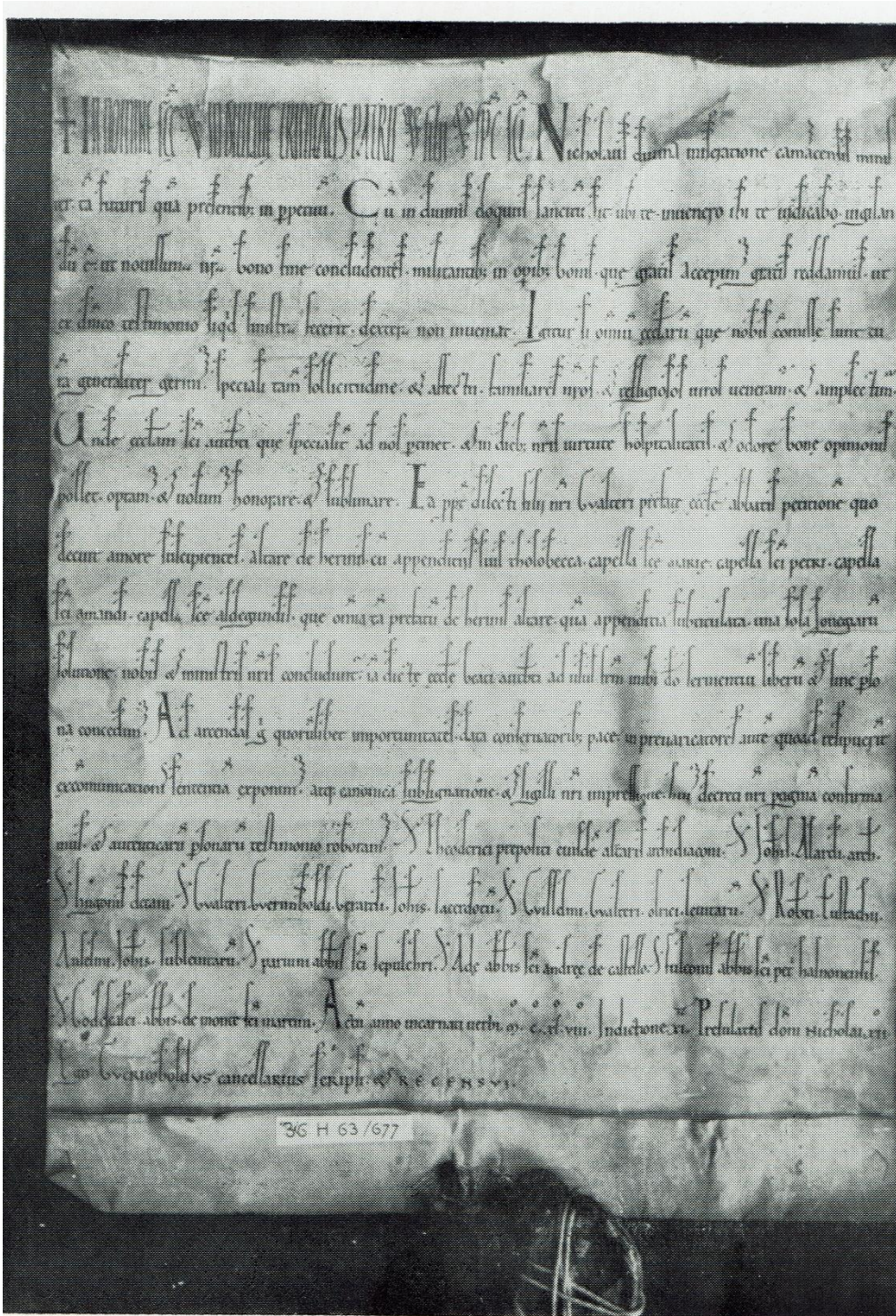
⁴ Eocene klei/zandlagen bedekt met leem.

⁵ *Herinnis*, C. ms. 229: Manuscrit n° 229, Bibliothèque Municipale de Cambrai, Kalendarium uit de 12^{de} eeuw met toevoegingen van de 13^{de} en de 14^{de} eeuw, mededeling M. Gysseling aan de auteur. Ook *altare de Herinis*, L. 36H 63/677 (1148), Archives Départementales du Nord, Lille, Fonds de l'Abbaye de St. Aubert à Cambrai.

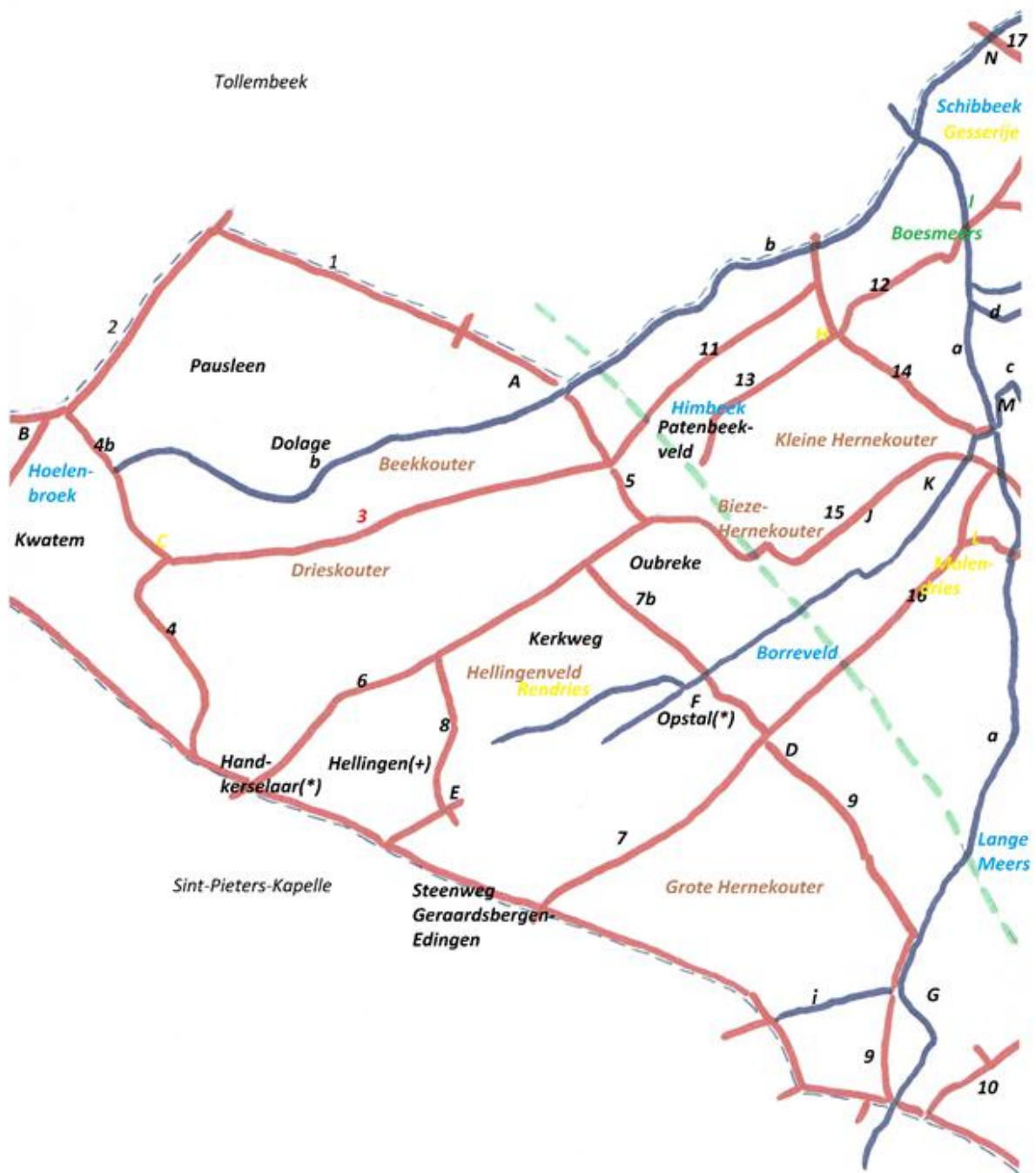
⁶ RA Hasselt, Kart. Zelem, doos 1, Fonds Kartuizerij Zelem. De oorkonde werd besproken in E. Reusens, Anal. Hist. Eccl. Belg. XVI (1879), p. 319. Er is ook een kopij van de stichtingsoorkonde van het klooster van Zelem in Cartularium 15 van het Fonds Kartuizerij Zelem.

fundus van Herius) wat door de auteur als onwaarschijnlijk wordt ervaren. Veeleer gaat het hier om een afleiding van het suffix (achtervoegsel) –umnjô, nog zonder betekenis vermeld.

Billiet houdt het bij het eerste deel bij het element ‘haar’ dat in Engeland en Scandinavië steenachtige grond beschrijft en in Duitsland een verhevenheid betekent. Het zijn dan de evenwijdig met de rechteroever van de Harebeek lopende heuvelruggen, destijds waarschijnlijk bebost. Zowel de gemeentenaam als de naam van de beek zijn dus ontleend aan ‘haren’ of heuvelruggen.



Oorkonde anno 1148 waarbij de bisschop van Kamerijk het altaar van Herne met zijn appendica schenkt aan de Sint-Aubertusabdij van Kamerijk (R. Billiet, figuur 6).



Kaart westelijk deel van Herne, naar de kaart van R. Billiet (1955). De gemeentegrens is in streeplijn aangeduid, de spoorlijn in groen streeplijn als herkenningspunt. Volgende beken zijn aangeduid: Mark (a), Hernebeek of Hielebeek (b), Liezebeek (c), Harebeek (d), Stravinnebeek (i). Alle namen op deze kaart zijn zoals vermeld bij Billiet.

We behandelen hier enkel de toponiemen met excerpten van voor 1600. De auteur geeft vaak nog een verklarende middelnederlandse aantekening. Er wordt ook verwezen naar een verdere bibliografie.⁷

De toponiemen, beeknamen en straatnamen (met cijferaanduiding) op de hier gebruikte kaart zijn overgenomen van Billiet. We vermelden hier telkens de oudste excerpten.

Op deze kaart krijgen we dus een beeld van een middeleeuwse situatie met gebruikte plaatsnamen gedurende een periode van enkele eeuwen. Billiet heeft zelf verschillende kaarten geraadpleegd, waaronder de Ferrariskaart (einde 18^{de} eeuw), die nog een goed beeld geeft van de periode waarin de toponiemen vermeld worden.⁸

De auteur heeft tal van bronnen geraadpleegd. We overlopen er hier enkele:

- Archief der Norbertijnenabdij Grimbergen: cartularium der abdij Grimbergen (1256-78)
- Koninklijke Bibliotheek, Brussel: manuscriptencabinet, deel van het cartularium der Herne skluizerij met beschrijving in Annales du Cercle archéologique d'Enghien (ACAE) (1880-83)
- British Museum Londen: cartularium monasterii carthusiensis apud Herines diocesis cameracensis (ca 1439)
- Hof ten Ezelenberg: losse familiestukken (18^{de}-19^{de} eeuw)
- Kerkarchief Herne: cartularissen van kerkgoederen (1549, 1609, ...) en armengoederen (1770-71)
- Archives Départementales du Nord, Lille:
- -Fonds de l'abbaye de St. Aubert à Cambrai: verschillende oorkonden en stukken vanaf de 12^{de} eeuw (titres et layettes), diverse registers en kaarten m.b.t. de bezittingen van de abdij te Herne (o.a. cijnsboek (1455-18^{de} eeuw), aankopen van gronden (1219-1703), ontvangsten (1429-1437), lijst van pachters (18^{de} eeuw), verschillende 'terriers' (vanaf 15^{de} eeuw), processen tegen de Kartuizers, stukken i.v.m. de parochiekerk, verschillende rekeningen⁹ (vanaf 1423),... Een aantal stukken werden gepubliceerd in ACAE (1898).
- Chambre des comptes de Lille: register van lenen en achterlenen (o.a. Enghien, 1474)
- Algemeen Rijksarchief, Brussel: enkel rent- en pachtboekjes kartuizerij Herne (vanaf 14^{de} eeuw), leenboek heerlijkheid Edingen¹⁰ (vanaf 14^{de} eeuw, Fonds Arenberg), schepenakten (vanaf 1579), rekeningen (vanaf 16^{de} eeuw), ...¹¹
- Rijksarchief te Bergen¹²

Verder nog vermeld zijn de *Caerte figuratief van de gelegenheydt ende situatie van de landen, enz., compiterende aen de eerweerdige paters Chartreusen van Herne* (1760)¹³.

⁷ Ook andere auteurs doen dit, bv. F. Cleeremans, toponymie van Halen en Loksbergen, doctorale thesis, KULeuven, 1929. Billiet doet dit wel gedetailleerder.

⁸ Zie K. Verhelst.

⁹ De auteur kopieerde 42 van de 109 rekeningen.

¹⁰ Billiet vermeldt dat hij enkele nog niet voor het publiek toegankelijke archieven heeft kunnen inkijken.

¹¹ J. Verbesselt vermeldt in deel XXV van *Het Parochiewezen in Brabant, Het Hernegewoud en Vollezele*, 2993, P. 11 het Archief van de Kartuis van Herne en het vroegere Pastorijarchief in het Kerkelijk archief Brabant (RABrussel, Inventaris A. D'hoop, Archives ecclésiastiques du Brabant). In het RABrussel bevindt zich ook het archief van La Cour féodale d'Enghien.

¹² De auteur vermeldt hier enkele archiefstukken en zegt verder 'Buiten St.cp. (cartes et plans) zijn alle geraadpleegde stukken te loor gegaan bij de brand van het Rijksarchief te Bergen in 1940). (?)

¹³ Zie ook A. Verbouwe, *Eigen Schoon en de Brabander*, 1953.

Er wordt ook verwezen naar andere monografieën van het Leuvense Instituut voor Naamkunde (o.a. Sint-Kwintens-Lennik (1936), Halen en Loksberben (1929), Temse (1926)).

Volgende boeken werden geraadpleegd: J. Lindemans, Toponymie van Asse, 1952, J. Lindemans en F. Borgers, Oostbrabantse plaatsnamen (Geetbets, 1948), E. Matthieu, Histoire de la Ville d'Enghien, 1876-77,...

Westelijk deel van Herne

Pauslienne (1339) en *pauslien* (1344) zijn de oudste vermeldingen van het gehucht Pausleen. Er was ook een Pausleen in Tollembeek. Het gehucht is gelegen ten zuiden van de Pausleenstraat (1) waar zich ook het hof te Pausleen (A) bevindt. De Hernebeek wordt hier lokaal ook Pauwelsbeek genoemd (*aen de pauwelsbecke*, 1607). Ook Geerdensbeek (*gheersdysbecq*, 1575) is een lokale benaming van de Hernebeek. De naam *hooghelaeye* (1575) wordt hier later Dolage.

De grensstraat met Tollembeek is de Steverbergstraat (2). In de buurt ligt het hof te Bonte (B) (*ten Bonte*, 1555) en ten zuiden hiervan het gehucht Kwatem (*quaethem*, 1344) met Hoelenbroek (*te holenbroec*, 1357) en Kaaiard (4b). In de buurt van Kwatem ligt ook *Bluki*¹⁴ (1339).

Ten zuiden van de Hernebeek loopt ongeveer parallel de Haagstraat (3) (*haechstraete*, 1586) met in de buurt ook een stuk land dat *haghe* (1344) genoemd wordt. Aan deze straat situeren zich de Haagkouter, de Driekouter – tussen Kwatemstraat (4) en Hogekeerstraat (5) – en de Beekkouter.

In de archieven wordt over de *hoghe keer* (1475) en de *beecke coutre* (1575) gesproken. Hier ligt ook het *beecouterbosch* (1506). De Hernebeek krijgt in Kwatem ook de naam van Kwatembeek. De Kwatembeekdries (C, *quaetembeque driesch*, 1514) is waarschijnlijk het kruispunt tussen Haagstraat en Kwatemstraat.

Driekouter of Driehuizenkouter is afgeleid uit *drie huise coutere* (1400) (ook *driehusen* (1357), *ten dri huisen* (1466), *driescoutere* (ca 1570)).

Ten zuiden van de Breemstraat (6) is het gehucht Rendries gelegen (*rennendriesch*, 1466). Er is ook een hof te Rendries (D) in de Rendriesstraat (7). Verder worden nog de Breemkaltse (7b) en de Breemolen genoemd.

Waar Breemstraat en de Steenweg Geraardsbergen-Edingen elkaar kruisen liggen Handkerselaar en Hellingen. Oude excerpten duiden *hantkersele* (1475) en *hantkerster* (15^{de} eeuw) aan, verder is er sprake van *hellinghe* (1339). Hier ligt ook het Hellingenveld of –kouter (*hellincqcoutere*, 1556, *hellincxvelt*, ca 1560) en de Hellingstraat (8). Er is ook een hof te Hellingen (E, *biden houe te hellinghe*, 15^{de} eeuw).

Te kercweghe (15^{de} eeuw) is een stuk land bij de Breemstraat, wat verder op bevindt zich het hof te Opstal (F). De naam Opstal volgt uit *lopstal* (1339), *ten opstalle* (1357). Oubreke is de naam van een stuk land aan de Breemstraat (*op douwe breke*, 1527).

De Grote Hernekouter (*grooten hernekoutere*, 1549) ligt ten zuiden van de Rendriesstraat en de Smeiersmarkstraat (9). Het Borreveld ligt wat noordelijker (*borrevelt*, ca 1570).

¹⁴ Verbesselt, Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^{de} eeuw, P. 45. Dit toponiem komt uit het cijnsboek van 1339, is niet vermeld bij Billiet.

Voor Smeiersmark vindt men *marke le mayeur* (1399), *semesmarque* (1430), *smayrsmarq* (1466). Er is ook een bos-, dries-, meers- en koutertoponiem. De Smeiersmarkdries duidt op het kruispunt Smeiersmarkstraat en Steenweg op Geraardsbergen. In de buurt van Smeiersmark lag *lutdeleberg* (1548) met de *municxcauter*.¹⁵

Tussen de Mark en de Daalstraat (10) wordt het vroegere hof ten Orsemont (G) gesitueerd (*den orchimont*, 1549).

Tussen de spoorlijn en de Mark liggen de Himbeekstraat (11), de Boeskaitse (12), de Loreinskaitse (13), de Scherpstraat (14) en de Statiestraat (15). De Himbeekstraat (*timbecke* (1339), *tienbeke* (1357) en *thunbecque* (1556)) loopt door het gehucht Himbeek. De Himbeekdries (H) wordt ook Patenbeekdries genoemd (*le patenbecq* (1575)). Voor het toponiem Patenbeekveld is er *op tbatenbequevelt* (1553). De naam Boeskeytse komt al voor in 1601. De Boesmeers (*Boesmersch*, 1416) strekt zich uit langs de oever van de Mark. Er zijn ook nog het *Boesbosch* (15^{de} eeuw) en de Boesmolen (I). Deze oude molen verschijnt als *Bossemuel* (1219), *Bossemel* (1219), *Bosmuel* (1228), *Boschemuel* (1228) en *apud Boesmolen* (1350). Bosmolenmeers en Bosmoelenkaitse zijn ook benamingen die gebruikt worden voor Boeskaitse en Boesmeers.

Zuidelijker ligt de Kleine Hernekouter en de Bieze-Hernekouter, in de archieven terug te vinden als respectievelijk *la petite cousture de herines* (1533) en *la bies coulture de herrines* (1556). Het hof ten Brugge (J, *tgoet vander bruggen*, 1528) en het hof te Assche (K, *vor der assche* (1329), *le court del ache* (1430)) situeren zich langs de Statiestraat.

Het hof te Herne (M, *leur court et maison de herines*, 1349) ligt in het centrum van het dorp.

De Hernestraat (16, *Herstraete* (1325), *Hernestraete* (1626)) loopt naar de Hernedries (L) en de Molendries (*aen den molendriesch*, 1549).

Langs de rechteroever van de Mark situeert zich nog de Lange Meers (*in den langhen meersch*, 1402). De Mark verschijnt als *la marcq* (1466) en vroeger al noteerde men in de archieven *quoddam pratum contiguum fluviolo qui marka vocatur* (1219).

Waar de Mark noordelijk het dorp verlaat is er nog de Schibbeekstraat (17). Het is ook de naam van het gehucht en er is een hof te Schibbeek (N), verder een Schibbeekbos, een Schibbeekmolen en een Schibbeekvijver (nu gedempt, *ad viuarium de scibbeke*, 1350). In oude teksten luidt het *sub uuiario meo de leskibieke* (1219), *egidius filius boini de lesquibeche militis* (1228) en *scibeke* (1224).

Gesserije en Gesserijdries zijn afgeleid van *ghanserie* (1342), *le ghezerie* (1430), *ter gaiserien* (15^{de} eeuw).

R. Billiet geeft meestal nog een uitgebreide verklaring of aantekening voor de genoteerde toponiemen. We proberen deze hier kort samen te vatten. Hij verwijst vaak naar het middelnederlands (Mnl). De verklaringen zijn te vergelijken met deze in andere toponymische studies. Soms lijken ze minder waarschijnlijk, zoals in Handkerselaar en Rendries. Middeleeuwse plaatsnamen vormen ook hier vaak de basis voor de eerste familienamen. Een samenhangende, logische verklaring, bv. op basis van lokale geografie lijkt minder aanwezig. Verwijzingen naar historische feiten (bv. Pausleen) zijn volgens mij niet altijd overtuigend.

Hof ten Assche	<i>as(ch)</i> =gemeenschappelijk veld, Assembeek (<i>assembecqcutere</i> , ca 1370) is wellicht naam van beek hier met <i>aska</i> als waternaam
----------------	---

¹⁵ Niet vermeld bij Billiet, wel bij J. Verbesselt, p. 66. Lutdelenberg zou een samenvoeging zijn van Luitte de le Berghe, Verbesselt, P. 66.

Boesmolen	<i>Bosch</i> , met oe-evolutie
Bonte	Familienaam, <i>nicolaum dictum de bonte</i> (1330)
Breemstraat	Dialectvorm van braam
Driehuizenkouter	Verkort tot Drieskouter door volksetymologie, in 1357 familienaam: <i>gillis wegghen van den driehusen</i>
Geerdensbeek	Afgeleid van persoonsnaam Geerd, Gerard
Gesserije	Ganzerij=plaats waar ganzen worden gekweekt
Haag	<i>Hage</i> =bos, kreupelbos, eerste betekenis is omheining
Handkerselaar	Grensboom met ingesneden hand als merkteken, ook verwijzing naar schilderij R. Van der Weyden met inkerving in kerselaar met monogram van de schilder (gesitueerd in Herne)
Hellingen	Verband met Saksische kolonisatie in Brabant
Himbeek	<i>Tuen</i> =omheining, ook <i>tuen</i> =tuin, soort visdam
Hoelenbroek	Uitgeholde meers
Hoge keer	Hoger gelegen draaiboom, hetzelfde als <i>te herne byden keer met de haeghen</i> (1546) ?
Kerkweg	Smalle veldweg
Kwatem	Slechte, minder vruchtbare plaats
Loreinskaitse	Loreins waarschijnlijk van familienaam Laureins
Mark	<i>Mark(e)</i> =grensteken, grens tussen Saalfrankisch en Belgo-Romeins gebied, ook tussen twee dekenijen(?)
Opstal	<i>Opstal</i> =gemeenteweide
Orsemont	De heren van Edingen waren ook heren van Orchimont (provincie Luxemburg)
Oubreke	Braakland
Pausleen	Papenleen, pastoorleen. Mogelijk samen met Tollembeeks deel, leen van de abt van Sint-Aubertus of van bisschop van Kamerijk.
Rendries	<i>Renne</i> =afgesloten plaats voor dieren. In de buurt ligt Opstal, komt ook voor op schilderij Van der Weyden.
Schibbeek	Scheidbeek
Smeiersmark	Mark van de meier, het aandeel van de meier in de <i>mark</i> =grondbezit van de gemeenschap (?)

Oostelijk deel van Herne

In het meer noordelijk gebied tussen Schibbeek en Harebeek, met aansluitend het centrum van Herne, liggen de Grote Leenstraat (18), de Kleine Leenstraat (19), Druimerenstraat (20), Moortgat (21), Hekkelenbergstraat (22), Kapellestraat (23, *in de cappellestrate* (1549)), Ommegang (24), Harebeekstraat (25), Pannekensbergstraat (26) en Oude-Kosterijstraat (27).

Godescalculus de lien, miles (1211), *wautiers de le liene* (1347) met stamhof van de familie mogelijk hetzelfde als hof te Zande, zijn de oudste aanwijzingen van een Leenstraat.

Helemaal in de noordoostelijke hoek van Herne situeren zich Schokhaard (*scockervelt* (1548), *schockaersvelt* (1575)), Vlieguit (*te vlieguit* (1305), *apud vlieghuut* (1350), *le vligut* (1475)) en Vierschoof (*op den vierden schoof*, 15^{de} eeuw). Er is ook een Vlieguitblok (*vlieghuytblocq* (1576) en Vlieguitveld. Bij Vierschoof ligt ook het hof ten Ezelenberg (*deselberch*, 1548).

Ten zuiden van de Schibbeek liggen Kranenbroek¹⁶, Sluisveld, Wiswas, Zandeveld, Mariakouter en Pletterik. De respectievelijke excerpten die werden terug gevonden door Billiet zijn: *la couture de cranebroucq (1466)*, *cransbroucq (1548)*, *le coulure dele sluysplanq, sluysvelt (1506)*, *witschout (1575)*¹⁷, *la couture dele sande (1570)*, *opde sande coutere (1580)*, *zandevelt (1588)*¹⁸, *op sente mariencouter (1414)*, *lemaryevelt (ca 1570)*, *pletterec (1350)*, *den pletteric (1357)*.

In Herne bestond een verdwenen Hof te Zande (*thof ten sande (1324)*, *gerardus de le zande (1220)*) wellicht op het Zandeveld. Hier lag ook *Cromeike*¹⁹(1337).

Meer richting centrum vindt men Blommendaal, Rooiken, Kuilenberg, Koenenberg, Kapelleveld, Pulfaard. Deze plaatsnamen zijn afgeleid van *johanne dicto bloemendale (1418)*, *le blommendaele (1556)*, *ale treuque (1470)*, *opt roken (1549)*²⁰, *culenberch (1566)*, *conincsberch (1334)* *capelle coutere (1426)*, *capellevelt (1575)*, *pulfart (15^{de} eeuw)*²¹.

Voor de Liezebeek (c) kan men *au rien condist lizebeque (15^{de} eeuw)* en *liisbecque (1475)* in de archieven lezen.

Tussen het centrum en de grens met Herfelingen noteert Billiet volgende oude toponiemen en excerpten: Lindekouter, Plassenmeers, Meereik, Bosmoortel, ten Berge, Hekkelenberg, Droge Meers en Harebeekmeers. De naam van de Schibbeek is hier ook Plassanebeek (*ten plaecenbeke (1357)*, *plaschenbecq (15^{de} eeuw)*) die wellicht dezelfde verklaring heeft als *inden plaecxenmersch (15^{de} eeuw)*, *plasschemerschs (1575)*. Verder zijn er ten *lindekene (1346)*, *meereyke (1340)*, *petite meerdycke (1575)*²², *box mortere (1350)*, *boxmortele (1357)*, *ten berghe (1384)*, *droeghemersch (1514)*.

Hekkelenberg is afgeleid van *heckelsberghe (1357)*, *hekelsberghe (1576)*, er is ook Hekkene (*apud loctum dictum ale hecke, 1350*) en *heckenberch (1336)*. Voor Harebeek vindt men *boien de la harembeke (1211)*, *by der harlebeke (1357)*, *opte harebeke (1357)*, terwijl voor Hernebeek men de aanduidingen *herbecque (15^{de} eeuw)* en *bi der erenbeken (1357)* kan vinden. Er is verder nog een Harebeekborre (*ter haerenbeke bornweert, 1379*), Harebeekbrug (*au pont de le harembecque, 15^{de} eeuw*), Harebeekdries, herenbeke couter (1357) en Harebeekmeers (*inden harembecque mersch, 1549*).

Het hof te Godselbos (O) is te vinden in het Moortgat met als excerpten *gochelbosch (1336)*, *goselbossche (1357)*, *goedscalcbosch (1423)*, *gootselbosch (1475)*.

De volgende reeks straten zijn de Nattendriesstraat (28), de Hekstraat (29), Lindestraat (30), Rankhovestraat (31), Grote straat (32) en Lijkbaan (33, *dlijckcatze (1626)*). Deze laatste komt op twee plaatsen voor!

Het hof ten Nattendries (P, *op den nattendriesch, 1549*) heet ook hof ten Ooievaarsnest of hof van Fokkendries. Als excerpten vindt men *le oyevartsnest (ca 1570)*, *le niet du chigoigne (1575)*, *la maison court et cense dele oeyaertsnest (1601)*, *van den houe genoemt den hoyuaersnest (hoquartsnest)*.

¹⁶ Er is ook een Kraanbroekbos, Kraanbroekmeers en Kraanbroekkouter.

¹⁷ Ook Wiswaskaitse en Wiswasput.

¹⁸ Ook Zandput en Zandkaitse.

¹⁹ J. Verbesselt, Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^{de} eeuw, P. 51. Dit toponiem is in het cijnsboek van 1339 vermeld, maar is niet bekend bij Billiet.

²⁰ Men spreekt van Groot en Klein Rooiken.

²¹ Ook Pulfaartstraat (ketse vanden pulfaert, 1549).

²² Grote en Kleine Meereik.

Voor Linde heet het *au tilleul* (15^{de} eeuw) in de archieven, ook *au lieu condist tilloel de herines* (1475), *opt lindekensvelt* (1549).

Voor Hellekouter noteert men *coutre ter hellen* (1357), er was ook *le helle mersch* (1575) en *le helle viuier* (1466). In de 15^{de} eeuw sprak men van *heckstrate*.

Er zijn nog *te meerkenne* (1357), *le cousturelle condist merquin* (1430) voor Meerken, *bertinloe* (1325) voor Bertinlo.²³

Het hof te Witteputte (Q) is afgeleid van *le blan puch* (1430), *le blancq puts* (1475) en *as terres de witteputte* (1604). Kortenbos komt van *le court bos* (1326) en *ten kortenbossche* (1403).

Rotwillighevelt (ca 1570), *rootwillighecouter* (1575) en *hooghe willeghe velt* (ca 1575) zijn de oude benamingen voor Rotwilgeveld en Hoogwilgeveld. *Optheckenvelt* (ca 1439) staat voor Hekveld. Brebiest komt van de *breidel biest* (1357), *breebeest* (ca 1570) en *bredebiest* (1366). Het Keerveld en het Hernebos schreef men als *opt keerevelt* (1549) en *au bois de herines* (1575).

Boven de Kromstraat(je) (34) liggen hof te Koekelberg (S), de Harebeekdries (R), het Broekaardbos en de Rommaard, afgeleid van *brouckaert* (1549) en *aen den roemaert* (1604).

Rankhovekouter vindt men terug in *gerardi de ranchove* (1211) en *de ranchove coutre* (1417). *Er is ook overranchouen* (1351) en *jan van overranchove* (1636). Tembrouckveld is afgeleid van *almanus de bruco* (1219), *bruech* (1339), *bruecq* (1475), *ten broeke* (1357), *opt tembrouckeveld* (1549) en er is ook een *ale broucqmeersch* (1466) en een Tembrouckbeek (e).

In het oosten richting Lettelingen liggen de Waardestraat (35), de Warlokkestraat (36), Kwade kaitse (37), Broekstraat (38), Kokianestraat (39), Nieuwe straat (40), Moerstraat (41) en Edingenweg (42). *Le rue de le warde* (1469) en *walterus dictus de warda* (1336) leiden tot Waardestraat. In de buurt liggen *ale stochvelt* (ca 1570) en *papegalge* (1623), ook het hof van de Molen (T).

Het hof ten Berendries (U, den berendries (1553)) en an delscoutere (1405) zijn boven de Rifrafbeek gelegen. *Zwarte beek* (1357) is ook een benaming die voor deze laatste beek gebruikt werd. De Rode Leeuw (V) noteerde men als *dune maison et taverne a cocqiaene condist le lyon rouge* (1556) en W is de huidige Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Kokiane leidt men af uit *cokianne* (1339), *ernoult de cokiane* (1339), *te cockianen* (1438), en er is ook *cockiaenevelt* (1580).

De beide Waaienbergtoponiemen zijn te lezen als *le grand wayemberch* (1575) en *le²⁴ petit wayeberch* (1475). Er is nog melckspende (ca 1570) en het hof ten Broek (X). De Wolfkaiitse was vroeger de *wolfcaitse* (1603), er was ook *indenwelfmeersch* (1553) en *au pret condist de wolf mersch* (1575), in de buurt van de overgang spoorweg-Mark.

Ten zuiden van de Rankhovestraat en Daalstraat situeren zich Kleine en Grote Meerkouter, Polsborre, Hageland, Lokouter en Daalveld, respectievelijk terug te vinden als *le meere coultre* (1566), *polsborre* (1357) en *pulsborre* (15^{de} eeuw) en *haegheveldeke* (ca 1570) en *coulture de*

²³ Volgens Verbesselt, Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^{de} eeuw, is Bertinlo meer in Sint-Pieters-Kapelle te situeren (P. 36). Blijkbaar hebben Billiet en Verbesselt af en toe andere bronnen geraadpleegd met soms een verschil in locatie tot gevolg. Verbesselt noteert ook enkele toponiemen die Billiet niet bekend zijn.

²⁴ In Franstalige teksten is meermaals gebruik gemaakt van le en la. We hebben dit hier niet altijd overgenomen van Billiet.

haghevelt (ca 1570), langheloe (1326), la cousture de loo (1623), ook in Lomeers (1326, preit de langheloe), Lodries (le trieuw de langhelo, 1576) en daeluel²⁵ (1475), le taeleveldeken (1575).

Meer in het zuiden gelegen zijn Groenstraat (42b), Schoorstraat of Galgestraat (43) en Lobaan (44) met als excerpten *groenstrate (1549), schoercoultere (1556) en scoerstraete (1357*. In de buurt van de Galgestraat ligt de *galgendriesch (1549)*, er is ook een Galgenmeers en Galgenblok. Niet ver af is thof ten stroppe (1601, Z) gelegen.

Tenslotte zijn er nog het hof van den Heiligen Geest (y), *heylant (1575), le neuf vivier (1471), de harreporte bij edinghen (ca 1439)* en de Geinebeek (h) afgeleid uit *gaene (1339) en le gheyne (1502)*.

Ook voor de toponiemen uit het oostelijk deel van Herne zijn er verklaringen door Billiet gegeven:

Berendries	<i>Beer</i> =modder, moerassige plaats
Bertinlo	Wellicht afgeleid van persoonsnaam op -bert
Blommendaal	Dal, van de kartuizers?
Bosmoortel	Van <i>bock</i> =dier en mortel, <i>morter</i> =steengruis. Ook betekenis van stilstaand water, waterput, drassige bodem, ...
Breebiest	Breed
Broekaard	<i>Broec</i> , wordt door dissimilatie 'brukelem' in dialect
Curewei	<i>Cure</i> =pastoor
Ezelenberg	Geen berg
Galgendries	Driehoekige stratenkruising waar galg heeft gestaan (bron?), ook op schilderij Van der Weyden met Kruisafneming op die plaats.
Geine	Waternaam met duistere oorsprong
Godselbos	Naar Godescalcus del Leene, die woltiende schuldig is (1217) aan Sint-Aubertus Kamerijk en pastoor van Herne.
Groenstraat	Weg door of langs een vallei
Hekkelenberg	Verhevenheid te Hekkene, <i>hecke</i> =hek
Hernekouter en andere -kouters	Kouter=uitgestrekte bebouwde grond, kouter=veld, in Franse teksten wordt het cou(l)ture=champ (akker, veld), voorafgaand aan de Frankische landname bewerkte grond (?)
Hoog-Wilgeveld	Ligt niet hoog, wellicht wel bij een hoge wilg.
Kaitse	Veldweg, weg waarlangs dieren werden gedreven
Kokiane	Onzekere betekenis, mogelijk van Gallo-Romeinse oorsprong? Veeleer effen plaats, met steeweg Bavai-Asse in buurt. Wellicht van Latijnse <i>coquere</i> =koken, dus kookhuis voor soldaten?
Koninksberg	Berg van alexis de coninc
Kortenbos	Kort=klein
Kranenbroek	Broek of meers met kraanvogels
Liezebeek	<i>Lies, lisse</i> =rietgras
Lijkbaan	Weg naar het kerkhof
Lo	Beboste plaats
Mariakouter	Wellicht in bezit kapelrij van Onze-Lieve-Vrouw
Meerkouter	<i>Mere, maer</i> =plas van stilstaand water, of stuk land omringd door gracht
Meereik	<i>Meren</i> =begrenzen, dus grens-eik
Melkspinde	<i>Spinde</i> =spijsuitdeling aan armen, voorraadkamer
Dries-namen	Te Herne meestal kruispunt van wegen

²⁵ Heel vaak zijn de -u en -v niet te onderscheiden in de oude teksten. We noteren hier -u als Billiet dit ook noteert.

Plassenmeers	<i>Plasq</i> (oud-frankisch)=waterplas met moerasvegetatie, ook <i>plasch</i> . In dialect een fl-vorm met <i>fles</i> , <i>vlaas</i> =stilstaande plas
Plassanebeek	Zoals in plassen met accentverspring van –a
Pletterik	<i>Plet</i> =vlakke, ofwel onbebouwde grond
Polsborre	Waterput met <i>pols</i> =lisdodde
Pulfaard	Moeilijk te verklaren, <i>pulvere</i> =stof, as (i.v.m. bodemgesteldheid op die plaats)
Rankhove	Eerste lid gaat wellicht terug op persoonsnaam Hramn, mogelijk ook –ing-afleiding van hramninga en rannenhove.
Rode leeuw	Veel verspreide herbergnaam, hier in verband met Henegouwse heraldische rode leeuw.
Rommaard	-aard afleiding bij familienaam De Romme
Rooiken	<i>Rodeken</i> =kleine bosrooiing, volgens Gysseling <i>rot</i> =meersgrond=ontgonnen land
Rotwilgeveld	<i>Roten</i> =roten, behandelen van wilgetwijgen
Schokkaard	<i>Schocken</i> =schokken, toegepast op onvaste grond, hier inderdaad drassige bodem
Schoorkouter	<i>Score</i> =oever, aangeslibd land,... Hier oeverhelling naar Geinebeek.
Sluisplank	<i>Sluus</i> , <i>sluysplancke</i> =loopplank over sluis
Tembroek	Dialect <i>tem</i> =ten, <i>broec</i> =laag land, moerassige weide
Vierschoof	Vierde scho, een uitzonderlijke leenverplichting
Vlieguit	Fantasiernaam, mogelijk naar het opvallend veel voorkomen van vogels daar (?)
Waarde	<i>Waerde</i> =veld, 'hoeveelheid land in een weer of haag bevrijd' (?)
Welfmeers	Welf van welven=draai, bocht
Wiswas	Door volksetymologie uit witshout=wilgenhout
Zande	Naar familienaam Van den Lene (claes dele leene dit dele zande)

Vaak geeft Billiet letterlijke verklaringen (bv. Groenstraat als straat tussen het groen van de vallei). Hij leidt ook enkele keren af uit een persoons- of familienaam waarbij de vraag kan gesteld worden of er eerst een persoon of familie leefde en de omgeving dan de naam kreeg (bv. Goedschalk) of wellicht logischer, het omgekeerde. Bij enkele toponiemen spreekt de auteur van een onduidelijke herkomst of 'moeilijk te verklaren'. Vaker gebruikt hij meerdere mogelijke verklaringen, met de aanduiding 'wellicht of waarschijnlijk'.

Soms is er overeenkomst met plaatselijke bodemgesteldheid, soms ook niet (bv. berg, steen) maar in het algemeen komt hij tot letterlijke verklaringen, zonder enige globale samenhang.

Toponiemen niet op de kaart aangeduid

Blijkbaar noteerde Billiet niet alle toponiemen op de kaart, deels omdat de ligging ervan onbekend was.

Hof ten Abeele	Thof ten abbeele (1549)
Avenbroeck	Anden avenbrouck (1346), bij Kapellestraat
Avenstinen	Auenstinen (1357), van persoonsnaam Ave
Beekpit	Beecputte (1588)
Beensterremeers	Been sterre meersch (1336)
Bellemansblok	Bellemans blocq (1580)
Bergveld	Berchvelt (ca 1570), wellicht Ten Berge

Bernard	Bernart (1553), -aard bij <i>bernen</i> =branden
Besoensmeers	Besoenmeersch (1595), wellicht van <i>mesaene</i>
Bestveld	Bestvelt (1576), Biesveld?
Biest	In campo dicto ter biest (1351), bij de Linde, afleiding met dentaal-suffix –t van plaats waar biezen groeien
Bisterveld	Op biesterveld (15 ^{de} eeuw)
Blaashoerne	Ten blaeshoerne (1357), bleshoren (1514), bij Hof te Herne, langs Mark, ‘meers van de dorpsheer die ’s morgens op zijn horen tuitte om het vee mee te nemen en ’s avonds bij terugkeer’
Bleek	Bleekerye (1580), i.v.m. blekerij-activiteit
Blieckere	Le blieckere (ca 1570), onzekere betekenis
Boorchstraete	Boorchstraete (1357), mogelijk van <i>borg</i> =burcht
Borregracht	Borgracht (1439), bij Oud Klooster
Borremeersch	Borre merschs (1575)
Borreput	Borreputte (1336), er is ook borrehaag, borreveldeken
Borreken	Bureken (1570), bij Leenstraat
Bouchoute	Cornelis dicti bouchoute (1336), familienaam, <i>bouchoute</i> =beukenbos
Bredeike	Te briedeike (1335), bredike (1339), onzekere betekenis
Breekstraat	Breechstrate (1549), Braimkaitse?
Broekborre	Broecq borre (1475), tussen Tembroekstraat en Broekaardbos
Brugborre	Brugborne (1415), bij hof ten Brugge?
Bruul	Inden bruel (1357)
Buitenmolen	Le moulin a vent denghien (1466), bij Hernepoort, buitenmolen Edingen
Buskouterveldeken	Buscoute veldeken (1439), bij Kortenbos
Butsbroek	Butsbrouch (15 ^{de} eeuw), b(l)utse=ronde verhevenheid, spelling –ks en –ts wijzen op weifelin bij weergeven van uitspraak (bv. Bosmoortel)
Chaussee Brunehaut	Cauchie brunehault (1466), naar Merovingische koningin Brunhildis
Deektveld	Vor der dect (1341), <i>eekt</i> =plaats waar eiken groeien, op Grote Hellekouter
Deelken	Teelken (1570), telcke (1575), Waaienberg?
Destveld	Destvelt (1570), <i>est</i> =droogoven, bij Opstal
Diependaal	In valle profunda (1350) ²⁶ , <i>diepe</i> =diepte, tussen Pletterik en Zandveld
Dierikhoven	Dierikhoven (1486), naar Theodorici, Diederik, een kartuizermonnik
Dorp	Int dorp (1329)
Drielindekensveld	Drye lindekens velt (1570)
Drinkelinkmeers	Den drinkelinc (1357), <i>drinkeling</i> =verdrongen land, bij Oubrakendries
Duivenmeers	Duyuenmersch (1549), le pret a coulons (1590), bij hof te Herne
Eckhout	Int eechout (1380), <i>eekhout</i> =eikenbos, tussen Schibbeek en Kranenbroek
Eerdsbrug	Leestbrugge (1548), eertsbrugge (1570), <i>aert</i> =zoom grasland op oevers waterloop
Effeltrijenstok	Effeltrijenstocke (1438), <i>epel</i> , <i>effel</i> =wilde appelaar, <i>tere</i> =boom, <i>stok</i> =os van hoogstamhout of uitgebrand bos
Elfmeers	Elf meersch (1576), uit volksgeloof (alf)
Elsken	Delsken (1485)
Engel	Den ingele (1549), bij Kam?, mogelijk verwijzing naar angle=hoekhuis

²⁶ Vaak worden oude toponiemen in teksten vertaald, bv. in het Frans, in het Latijn.

Espinette	Alespinette (1570), Bremen hutteke?
Espt	Ter espt weert (1328), hespt (1357), bij Kwade meers?, familienaam, espeboom. ²⁷
Fak	Facq (1588), <i>vak</i> =vlechtwerk, hek
Gat ter Heiden	Tgat ter heyen (1475), tgaetterhaye (1576), bij Tembroek, <i>gat</i> =toegangsweg
Goetsem	Ghoetsem (1344), -hem-naam, goed=verkorting van Gud-frith
Grondeloze borre	Grondeloosborre (1570), grondeloos=zonder bodem, ook grondeloze meersch (ca 1570), Nattendries
Grotendaal	Ten groeten daelen (1418)
Harrette	Harrette (1367), Franse vorm van hareken?
Hazendans	Hasendans (1575), poëtische naam, Rotwilgeveld
Hazendries	Hazendries (1568)
Heilige borre	Heilighe borre (1357), bij Barakkendries (buurt Smeiersmark), i.v.m. genezend water
Heisberg	Heiseberghe (1339), heysberch (1555), <i>heis=hees</i> =kreupelhout, op Kwakkelblok (in het zuidoosten, onder (41)). Heysel verwijst naar een strook land bezet met bosjes kreupelhout, minder vruchtbare grond. ²⁸
Hekkershaag	Te heckershaghe (1363)
Hemsberge	Hemsberghe (1466)
Herder	Le herdere (1570)
Hernemolen	Moulin de herines (1347), op Mark bij dorpsplein
Hoefmeers	Hoefmeersche (1357)
Hoofd	Haulte planque (1469), hootplancque (1570), onvaste bepaling hoge/hoofd=belangrijkste, loopplank over Harebeek, Grote Hellekouter, ook hoghe plancke mersch (1374, Hellemeers)
Hooghuisweide	Hoochuysweyde (1549), te Lene
Hoogleen	Op thoge leen (15 ^{de} eeuw), hoog gelegen leen, Kwatem
Kaailjebeert	Collebert (1575), coillebiert (1576), <i>cueille, colia</i> =kleine berg
Kalfsgate	Ten calfsgate (1337)
Kalkoven	Calckhofene (1357), kalkoven
Kammaardsdries	Cammarts driesch (1423), Markmeersen
Kapelle	Tcouent van onser vrouwen capellen by herne vander ordenen van chartroise (1341), verdwenen kartuizerklooster, Onze-Lieve-Vrouwekapelnij
Kareeloven	Aent coreel (1438)
Keieputteveld	Keyeputtevelt (ca 1570), Rotwilgeveld
Kerkstichel	Kerkstichele (1438), <i>stichel</i> =laag muurtje
Ketelveld	Ketelveldeken (1571), ketel=ketelvormige diepte in grond (zoals hier lokaal)
Klapheuvel	Clapheuele (1549), <i>klap</i> =sluitboom, Steverberg
Korenmolen	Coore molen, Hernemolen?
Kouterhaag	Coultrehagen (1569)
Kouterken	Couterken (1343), bij Handkerselaar
Kruisdries	Crusdriesch (1440), kruispunt Daalstraat-Grote straat-Rankhovestraat
Kruisput	Cruysputte (1576), ook cruysveldeken (1575) en cruyswech (1575, kruispunt Twaalfbunder- en Ezelweg, bij Hof ter Brugge

²⁷ Espt zou bij Billiet gesitueerd zijn bij de Kwade mersch (Hellekouter), mar ligt volgens het cijnsboek eerder in de buurt van het hof ter Bruggen, hof ten Assche en hof te Herne (Verbesselt, p. 47).

²⁸ J. Verbesselt, P. 67.

Kuitmeers	Kuitmeersch (1566), tussen Rifrafbeek en Nattendriesstraat, kuit= al dan niet met water gevulde ondiepte in grond
Kwadenbroek	Ten quaden brouke (1328), op Hellingen
Kwade plas	Den coye plasst (15 ^{de} eeuw), quaemplas (1550), Tembreek
Kwade zijk	Quadezijk (1350), bij Zande en Leenbos, <i>sijp</i> =greppel, smal slootje. Er is ook sypevelt (1602) bij Lange Meers
Kwinkalzogs	Quinckelzogs, van quicborn (eerste deel)=springbron en zog=zuigen
Langbroek	Grotenbroec (groten geschraapt en vervangen door lanc), Lange Meers?, lang=groot
Lembos	Lembosc (1211), lentbos=lindenbos, vroeger kartuizerbos op Zandveld
Liesbos	Liesbosch (ca 1570), bij Liezebeek?
Liestplank	Liestplancke (1337), brugje over Liezebeek, Kapelleveld
Luitgat of Luikgat	Talloytegate (1357), loytgate (15 ^{de} eeuw), luyckgat 1549), weg bij de kerk
Mannekouter	Mannecoultre (1580), <i>meinecouter</i> =gemene kouter?
Melleloveld, Melloveld	Melleloe (1350), melloe 1466), eerste deel plantennaam melde . Er is ook melleberch (1475).
Molenbeek	Molbeke (1350), meulenbecque (1553), er was ook thoff te meulebecke (1626) bij Lindekensveld en Meereik, molle= door assimilatie uit molne
Molenkaitse	Muelenstraete (1527), naar Hernemolen of naar Boesmolen, er is ook molenkouter, molenmeers, molenveld als toponiem
Monnikshaag	Monechage (1340), monicxhaghe (1575), Acht bunder, thans met doornen haag omgeven weidegroep, vroeger eigendom van Sint-Aubertusabdij
Naat	Nat (1552), bij Nattendries, <i>nat</i> , <i>nate</i> =nattigheid, water (hier inderdaad drassige grond)
Neerleen	Neerleen (1575), Kwatem, tegenover een hoger liggend Hoogleen
Nerikdries	Nericdriesch (15 ^{de} eeuw), verschrijving van Nerincks?
Neuterken	Ten neuterken (1549), nokerken=notenboom, of <i>noter</i> =hij die land bebouwt
Oude-hofveld	Douwehof (1548)
Outerken	Outerken (1549), bij Borrestaatje
Outerkouter	Op douter couter (1367), buurt Peuleweide?, land waarvan opbrengst mede voorzag in onderhoud van een altaar (<i>outaer</i> , <i>outer</i>)
Overstraat	Ouerstraete (1549), deuverstraete (1607)
Panisbroek	Panisbrouc (1314), <i>panhuus</i> =brouwerij
Peuleweide	Poulinnen mersch (1344), pouwelins mersch (1367), pauwels meersch (1620), Beekkouter, verband met Pausleen ?
Pietersdal	Pietersdal (1336)
Plaats	Plassche (1357), plaetche (15 ^{de} eeuw), plaetse (1438), dorpsplein (A1)
Plasveld	Plaschveldeken (1528), Himbeek
Platijnenbos	Plantijn bosch (1576), bij Waardestraat, <i>patijn</i> uit platijn=blok, houten schoen, 'volks-humoristisch voor slecht, modderig bos waar men 's winters slechts met klompen doorkan?' of vernederlandsing van plantin=beplanting
Praatsbos	Praetsbosch (1579), <i>praet</i> =weideland?
Rauskouter	Rauscautere (1576)
Rogiersbos	Roziersbosch (ca 1570), bij Broekaardbos, persoonsnaam Rogier?, er is ook rogierevelt (1575)

Roosbeekkouter	Roosbecque cautere (1595)
Roosbroek	Roys broucq (1575), <i>roos</i> =riet
Rouwelingenkouter	Rouwelinghe coultre (1556), op Rankhove?
Rouwenelst	Rouwenelst (1438), bij Polsborre
Scaepinte	Scaepinte (1352), bij Hernebos
Scaillebroucq	Scaillebroucq (ca 1570), bij Kranenbroek, <i>scaelge=scalie=lei</i>
Schat	Lescat (1595), Grote Hernekouter, <i>schat(e)</i> =oude landmaat
Scijthaeghe	Scijthaeghe (ca 1570), haag die percelen scheidt
Schillebroek	Scilt brouch (1303), ook meers, bij Harebeek, schild in betekenis van riet of vormbenoeming (lokale bodem met vijf hoeken)
Schoteleer	Scoteleren (ca 1570), op Gesserij, er was woutre de schotelere
Sinte-Mariaborre	Sente marienborre (15 ^{de} eeuw), oude bedevaartbron in Diependaal
Sint-Niklaasblok	Closin saint nicolas (1575), uithoek Kleine Hellekouter
Slagmolen	Slachmolen (1369), van Kartuziers bij de Bleek, <i>slachmolen</i> =oliemolen
Soldries	Soldriessche (14 ^{de} eeuw), te Hellingen
Spaus	Spaus (1357), zie Pausleen?
Spuiblok	Speyblocq (1549), bij Spuibeeek
Steenberg	Stenberch (1352), bij Hernebos, 'verband met steenontginning minder waarschijnlijk, genoemd naar een of andere steen?' Er is ook steenbossche (1357, op Tembroek), steengat (1606, hof ten Orsemont) en stienvoorde (15 ^{de} eeuw).
Steenjesmeers	Ten stienkine (1416), steencke (1575), bij Borreveld, steenken=klein stenen huis. Er is ook steenen brugghe (1401, Harebeek).
Steertveld	Steertcoutre (ca 1570), veld in staartvorm, langwerpig (?) ²⁹
Steminestraat	Steminestraete (15 ^{de} eeuw), bij het dorpsplein, mogelijk Streminevijver?
Stobbelstraat	Stobbelstrate (15 ^{de} eeuw), bij Schibbeekvijver, persoonsnaam Stobbel(s)
Stokbos	Ande stock bosch (1397). Er is ook Stokstraete (1623) en ter stoct (1397).
Streminnevijver	Stremine viuere (1475) streuineuiere (1475), bij hof te Herne?, st(r)amine=zeefdoek, mogelijk verband met strevine. <i>Wouwer</i> =vijver.
Tichelrij	Tieghelrie (1408), <i>teghelrie</i> =steenbakkerij
Uiterkensmeers	Uterkensmeersch (ca 1570), Rifrafbeek, uiterken=uiterst gelegen
Varent	Varent (1350), bij Mellelo en Schibbeekvijver, <i>varen</i> =plant
Vette meers	Vettemeerscch (1528), Boesmeers
Vinkenberg	<i>Vinckenberch</i> (1549), venusberch (1609), dorpscentrum, <i>vink(e)</i> =slechte, lichte turf, volksetymologische vervorming van veensberch
Vlamingsplank	Vlamingsplanken (1357), over de Mark te Smeiersmark, familienaam ?
Volenmeers	Volenmeersch (1576), Veuleweide?, <i>vole(n)</i> =veulen
Vrouwenblok	Frouwen blocq 1555), bij Oud Klooster, dotatiegoed Onze-Liev-Vrouwekapel
Weddelwater	Weddelwatre (1375), <i>wedde</i> =drenkplaats
Wenderik	Wonderec (1351), uendericq (ca 1570), Pijkenberg, <i>wende</i> =bocht
Ter Wilgen	Ter wileghen (1336), Hekkelenberg
Winkel	Le winckele (1576), Heisberg, <i>winckel</i> =hoek

²⁹ Billiet noteert soms zelf vraagtekens wanneer hij niet zeker is. De aanduiding (?) komt eerder van mezelf, als een toch iets te vreemde verklaring.

Witteput	Blan puch (1430), le blancq puts (1475), hier ligt hof te Witteput (of Witteprik) in Lindestraat, er is werkelijk een waterput, verband met witte steen=zandsteen (?)
Wolfseiken	Wolfseyken (1397), Stokveld, 'onzeker wat wolf(s) in verbinding met eik kan betekenen'
Wouterbiest	Wouterbiest (1336), bij Rommaard, er is ook wouterbos (1471) in de buurt, persoonsnaam Wouter
Zandelst	Sandelst (1342)
Zavelveldeken	Savelvelt (ca 1570), Handkerselaar
Zevekot	Tseuecot (1410), Pausleen
Zuttevitsemeers	Zuttevitsemersch (1556), <i>vitse</i> =soort linzen

Het werk van Billiet is een mooie, doorgedreven zoektocht in talloze archieven naar toponiemen uit Herne, voorzien van meerdere excerpten. Praktisch overal geeft hij een of meerdere verklaringen vanuit zijn achtergrond als germaans filoloog. Zoals zijn collega's gaat hij er dus vanuit dat er zich een niemandsland was voordat de Franken arriveerden. Zijn werk werd in 1938 met goud bekroond door de Koninklijke Vlaamse Academie en dus in boekvorm uitgegeven in 1955.

Vermelden we hier tenslotte nog dat we in het kader van onze speurtocht naar de familie De Dobbeleer in Herne, zelf een aantal archieven hebben geraadpleegd waarin tal van toponiemen genoemd werden (17^{de} eeuw). De meeste werden ook al bij Billiet genoemd. Enkele lijken nog niet vermeld te zijn: bv. *bestardevelt (1637)*, *cattenbroche (1641)* en *gajjlenborre (1637)*.³⁰

Vele oude Hernse familienamen in bv. de cijnsboeken verwijzen naar de oude toponiemen.

Enkele notities uit Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^{de} eeuw

Jan Verbesselt (°Neer-Heembeek, 1913) studeerde geschiedenis aan de Leuvense universiteit en behaalde zijn doctoraat met een proefschrift over *Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^{de} eeuw*. Sedert 1951 is hij verbonden aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, waar hij conservator werd van de afdeling Nationale Volkskunde. In 1956 werd hij voorzitter van het Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant. Zijn eerste publicaties dateren al van 1931. Verbesselt trok zich nooit terug in een ivoren toren en aarzelde niet om zijn wetenschappelijke kennis te vulgariseren.³¹

Van zijn hand zijn ook een reeks delen die werden uitgegeven door het Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant. In 1978 waren er al een veertien tal delen gepubliceerd. Deel XXV gaat over het Hernegewoud en Vollezele (1993).

Voor eerst wordt er gesproken van het belangrijke waternet op het grondgebied van Herne, met centraal de Mark die verder loopt naar Tollembeek, en zijn bronnen heeft in het Bois d'Enghien die samenkomen in het dorp Marcq.

³⁰ RALEuven, Wettelijke passeringen Herne, periode 1630-1650. Bestardevelt en Gajjlenborre (=mogelijk Geineborre?) (1637, f°50 en f° 20), Cattenbroche (1641, f° 96).

³¹ F. van der Elst, Hulde aan dr. Jan Verbesselt, Eigen Schoon en de Brabander, 1978, p. 3.

In de 12^{de} eeuw had men vijf appendicia³² van de Hernse moederkerk: Tollembeek, Sint-Pieters-Kapelle, de capella S. Aldegondis, de capella beate Marie (de latere Kartuis) en de capella sancti amandi. Enkel Tollembeek en Sint-Pieters-Kapelle zouden uitgroeien tot aparte parochies.

De capella sancti amandi bevond zich in Smeyersmark, dat voor de helft in Herne lag, voor de andere helft in Sint-Pieters-Kapelle. Smeyersmark was de zetel van de erfmeier en beschikte over zijn eigen kouters en beemden (langs de Mark en de Stravinnebeek). Verbesselt identificeert het hof te Orchimont als het oorspronkelijk hof van de erfmeier. Op de grens met Sint-Pieters-Kapelle ligt de Smeyersmarkdries.

Langs de brede strook beemden op de oevers van de Mark (Lange Meers) met rechts het Hernebos en links het primitief koutergebied van Herne (met o.a. Grote en Kleine Hernekouter, Borreveld) situeert zich de Hernedries met de molen, het Hof te Herne en de Plaetse. De steenweg Edingen-Ninove heeft sinds 1843 het ganse centrale deel van Herne doorsneden.

Waar de Mark Herne verlaat ligt het beboste en natte meersengebied van de Schibbeek.

De steenweg Edingen-Asse ligt volledig aan de rand van Asse en heeft geen invloed gehad op de vestiging van dorpscentra langs haar traject, uitgezonderd voor Kester.

De drie hoofdwegen die in het oosten op de Hernedries uitkomen zijn (1) de Grote straat vanuit Edingen komende, (2) de Oude-Kosterijstraat en Ommegang met aansluitend de Lindestraat vanuit Kokiane-Tembroek, de Hek- en Waardestraat vanuit Rankhove-Waarde en het verkeer langs de Harebeek, (3) de Kapellestraat, verlengd door de Grote Leenstraat en de Kartuis aandoende.

In het westen over de Mark, komen eveneens drie wegen aan: (1) enerzijds de Rendries, de oude verbindingsweg met Sint-Pieters-Kapelle, anderzijds (2) de Breemstraat (Statiestraat) en (3) de Scherpstraat, verbindingsweg met Tollembeek. Langs de Breemstraat liggen twee van de belangrijkste oude hoven van Herne, het hof ten Assche en het hof ter Brugge. Op de grens met Sint-Pieters-Kapelle ligt ook het voorname kruispunt de Handkerselaar. De Scherpstraat maakt ook de verbinding met Kwatem, Boesmolen en Himbeek, drie zeer oude kernen.

De bovenvermelde capella S. Aldegondis zou volgens Verbesselt in Rankhove moeten gelegen zijn. Het was een belangrijk koutercomplex met een eigen meersengebied.

De Hernedries wordt door J. Lindemans, R. Billiet en J. Verbesselt omschreven als de oude dorpskom van Herne. Het zou een Nervische vicus en een pre-frankisch dorp gevormd hebben rond de driehoekige dries.³³ De dries werd doorsneden door de Mark en is later ook doorsneden door de steenweg Edingen-Ninove. De ligging wordt omschreven als een uitgestrekte weide temidden van de meersen met rechts de helling naar het dorpsplein –een verschil van 11 m- en links de zachte uitlopers van de Rendries (45 m). De Hernedries ligt dus aan twee oevers van de Mark en is eerder een plaats waar grote wegen samenkomen dan een echt kruispunt. Het vormt één van de grootste driesen van de omgeving en is later het knooppunt geworden van het Hernegewoud. De plaats was omgeven door kouters, meersen en het Hernebos zodat alles voorradig was voor landbouw, veeteelt en het verzamelen van hout.

De Plaetse (A1) is een tweede dries die rechtstreeks aansluit bij de Hernedries. Het is de driehoek gevormd door het samenlopen van de Grote Straat en de Hekstraat, komend van de Lindestraat, op

³² Een appendicium had een eigen kapel met eigen bedienaar, ondergeschikt aan de pastoor. Er was een eigen territorium en dotatie. De vijf appendicia bestonden nog in 1148 en moeten volgens Verbesselt veel ouder zijn (P. 98).

³³ De driehoekige vorm is thans niet meer te herkennen, zie Verbesselt, p. 83.

haar beurt de hoek vormend met de Oude-Kosterijstraat en de Kapellestraat. De Kapellestraat maakte vroeger nog een bocht naar beneden, en op die plaats werd ze later ingenomen door de aanleg van de steenweg Edingen-Ninove. De Plaetse is aldus een uitkijkpost op de Mark en het zwaartepunt van de primitieve dorpskom, meer dan de Hernedries zelf.

Gallische toponiemen

Op basis van de verkenning van het boek *Gallisch Brabant, een wereld van toponiemen* door D. Timmermans, en onze eigen reeks verkenningen van Gallische dorpen (Waasland, Meetjesland en Oost-Hageland) hebben we al meermaals kunnen aantonen dat er een pre-Romeinse en pre-Frankische leefwereld in onze streken moet bestaan hebben. Hier leefden Galliërs al eeuwen lang, die hun eigen cultuur en taal hadden.

Billiet, Lindemans en Verbesselt spreken ook van een Nervische vicus in Herne, maar gaan bij een verklaring voor de lokale toponiemen toch vaak zoeken bij een Germaanse taalbasis. Af en toe slechts geeft men aan geen passende verklaring te kunnen vinden, of spreekt men van een Keltische taaloesprong (bv. bij rivieren).

Herne lag volgens Timmermans in het grensgebied van het 'land van Leeuw' dat zelf in het oosten omgeven werd door de Zenne die langs Halle passeert. In het zuiden lag het Hallerbos en uitlopers³⁴ hiervan tot aan de Markvallei in het westen. Ten noorden van het land van Leeuw ligt het land van Asse.

De Zuen is een zijrivier van de Zenne, en passeert Sint-Pieters-Leeuw, de hoofdplaats van het land van Leeuw. De Zuen loopt via de Bruggebeek/Steenbeek tot in Kester en Gooik van waaruit men dus rechtstreeks Sint-Pieters-Leeuw kan bereiken.

Ten zuiden van Oetingen ontspringt de Schibbeek die richting Herne loopt. Het land van Leeuw werd net zoals de andere buurlandjes, verdedigd door hagen, toegangen en forten. In feite komt dit geografisch ongeveer overeen met de grenzen van het huidige Pajottenland (zuidelijk deel).

Bij mijn weten zijn er nog geen archeologische sites in Herne zelf blootgelegd. In 2011 werd er op Pausleen wel een bronzen vlakbij (Vroege Bronstijd) ontdekt. Goedbewaarde sites op leemgronden zijn eerder zeldzaam door de latere intensieve landbouw uit de Middeleeuwen.³⁵

We geven hieronder een verwijzing naar een Gallische basiswoord (D. Timmermans) waarbij we soms de keuze hebben tussen verschillende mogelijkheden. De lokale geografie of het voorkomen van andere toponiemen met een gelijkaardige betekenis, bepaalt de keuze. We doen ook beroep op de andere dorpen die reeds zijn behandeld.³⁶

Kouters

In Herne kunnen verschillende koutergebieden aangeduid (in bruine kleur) worden, waaronder:

Grote/Kleine Hernekouter (hernecoutere)	'cau'=omsluiten (met hagen)
---	-----------------------------

³⁴ Het Hallerbos en nabijgelegen boscomplexen maken nu nog samen met de valleien van de Mark en de Zuen deel uit van het Natura 2000-gebied. Het Hallerbos sluit aan bij het Zoniënwoud en maakte deel uit van een uitgestrekt oud bosgebied.

³⁵ Zie Van Liedekerke (noot 46) en Beeckmans (noot 47) in *De mens en zijn materialen in het Holoceen (Bronstijd)*.

³⁶ Zie D. Timmermans, ook *Een verdere verkenning van Gallische dorpen*.

Grote/Kleine Meerkouter (meere coultre)	'mer'=water, 'mera'=moeras ³⁷
Grote/Kleine Hellekouter (coudre ter hellen)	'holy'=heilig ³⁸
Rankhovekouter (ranchove coudre)	Hoef-toponiem ³⁹
Schoorkouter (schoercoultere)	'sco'=ondiepe beek ⁴⁰
Lokouter (cousture de loo)	'lo'=water
Lindekouter (lindeken)	'lin'=grens, water ⁴¹
Mariakouter (sente mariencouter)	'mer'=water, 'san'=sacraal
Hellingenveld (hellincqcouter)	'holy'=heilig
Beekkouter (beecke couter)	'bec'=beek (Hernebeek)
Drieskouter (drie huise couter)	'drysan'=deur ⁴² , 'has'=huis
Bieze-Hernekouter (bies coulture de herrines)	'bies'=gracht
Kouterken (couterken-bij Handkerselaar)	'ken'=voornaamste
Outerkouter (douter couter-bij Beekkouter)	
Herne (herinis)	'heir'=belangrijk ⁴³
Elzenkouter	'el'=bepaalde plaats ⁴⁴
Mannekouter (mannecoultere)	'man'=woning
Zie ook Kouterhaag, Municxcauter, Roosbeekkouter,...	

De kouters liggen vooral in de centrale oost-westzone van Herne, met uitlopers naar het noorden en het zuiden. Billiet en anderen beschrijven dit als vruchtbare velden.

Volgens het Etymologisch woordenboek (Van Dale) is de oorsprong van het woord het middelnederlandse couter(e). In het oudfrans is coltre een ploegijzer, en in de Franstalige archieven wordt coulture ook gebruikt voor kouter. Dit kan in Herne wijzen op een Gallische oorsprong, met nadien een germanisering tot couter en een verfransing (latinisering) tot coltre, door de populatie die hier de Gallische gebieden gekoloniseerd hebben.⁴⁵

Op basisch van het Gallische 'cau' wijst het woord dus in de richting van een met hagen omheinde plaats. D. Timmermans kiest hierbij voor de betekenis van verdedigingshagen, ik zou zelf toch meer naar omhaagde akkers gaan, ook gezien vaak de ligging van deze toponiemen direct rond het dorpscentrum en de vruchtbare gronden hier in Herne. Dit is ook in overeenstemming met het Gallische basiswoord 'cultura, cotura' dat bewerkte grond betekent.

³⁷ De Lokouter en de Meerkouter liggen aan een uitloper van de Lange Meers, zie kaart Billiet. Vermoedelijk dus een kouter naast een natter gebied.

³⁸ We baseren ons hier op enkele zand-toponiemen in de buurt, ook de merkwaardige spiegelbeeldvorm van de parallel aan de Harebeek lopende straten.

³⁹ In de betekenis van een pachthof. De betekenis van ranc is nog onduidelijk. Rankhove is dan te situeren als de sacrale plaats waar beken samenkomen, en er later een kapel komt.

⁴⁰ Ligging vlakbij Meerkouter en Lokouter.

⁴¹ In veel linde-toponiemen is er suggestie naar gebied aan andere kant van water.

⁴² Drysan gebruikt in de betekenis van een toegangspunt, in dit geval aan C.

⁴³ In de betekenis van belangrijke plaats in de grensregio, en naast de (sacrale) Harebeek.

⁴⁴ Els is dan afgeleid van 'el'. Het valt overigens op dat bomen zelf zelden tot een Gallisch toponiem leiden. Er is bv wel het woord 'kethle' voor hazelaar. Loofbomen in de tijd van de Galliërs, zoals eik, iep (=olm), linde, els, hazelaar en es waren belangrijke natuurelementen. Zie verder ook het steen-toponiem.

⁴⁵ Dit principe van overname van toponiemen naar een verder geëvolueerde vorm is zeker te verdedigen voor het eerste woorddeel van plaatsnamen. De kolonisor kende immers de streek niet. Voor het tweede woorddeel is het mogelijk dat de Frankische woorden voor kouter, bos, ... al vrij vroeg ingang vonden, en aan de taalgrens zoals in Herne, ook de Franse woorden met een Latijnse basis.

Bossen

Enkele in het groen aangeduide bossen:

Beekkouterbos (beecouter bosch)	'bec', 'boes'=bos
Boesmolen (bossemuel, I)	'boes'
Hof te Goedselbos (gochelbosch-gosel-goedscalc-gootsel, O)	'gwog'=moerassige oever
Kortenbos (court bos-kortenbossche)	'cor'=omwalling
Hernebos (bois de herines)	'heir'
Lembos (lembosc, bij Zandeveld)	'lem'=bos, hout
Platijnenbos (plantijnbosch, bij Waardestraat)	'plancha'=lang, vlak veld
Rogiersbos (roziersbosch, bij Broekaardbos)	'ross'=groene vlakte, moeras
Broekaardbos (brouckart)	'bruoc'=moeras, 'ard'=stopplaats ⁴⁶
Zie ook Ezelenberg, Heisberg	

De Hernse bosgebieden situeren zich langs de Schibbeek, langs de Harebeek en in het Hernebos, naast de meersgebieden.

Bos komt van het middelnederlandse bos(sche)/bus(sche)/busk. Het romaanse bois is etymologisch uit het Germaans geëvolueerd.

Hagen/heide

Hagentoponiemen (in rood aangeduid) komen o.a. voor als:

Haagstraat (haechstraete, 3)	'haga'=haag
Kouterhaag (coultrehage)	'cau'=omsloten
Monnikshaag (monechage, ten westen Pletterik), ook municxcauter	'man'=woning ⁴⁷
Schijthaag (scijthaeghe)	'sceitim'=scheiden, splitsen
Hageland (haghevelt)	'haga'
Heilige Geest (Y, heylant)	'haga', 'lant'=oever ⁴⁸
Gat ter Heide (tgat ter heyen, tgaettehaye, bij Tembroek)	'gat'=poort (toegang), 'heia'='haya, haga'
Zie ook Hekkershaag, Dolage?	

Haag- en heidetoponiemen worden meer in de grenszones van Herne waargenomen. Het woord haag is in het middelnederlands hage, in het gallisch caio (=omheining) volgens het Etymologisch woordenboek.

Het woord wordt hier zowel gebruikt in de betekenis van een omheining langs bv. een kauter, maar ook als verdedigingshaag.

Beken

De Hernse beken zijn in het blauw gemarkeerd:

Mark (a, marcq, marka)	'marc'=grenspaal
------------------------	------------------

⁴⁶ Naast de meersen langs de beek, ook Rogiersbos en Goedselhof liggen in de buurt.

⁴⁷ Zie ook mannekouter.

⁴⁸ Dus in de betekenis van omsloten land op de oever van de Geinebeek.

Hernebeek (b, herbecque, erenbeke, zie ook Pauwelsbeek ⁴⁹ en Geerdensbeek (gheersdysbecq) in Pausleen)	'heir'=belangrijk 'bec'=beek
Liezebeek (c, lizebeque)	'liz'=lager, 'lis'=bocht in waterloop
Harebeek(d, harembeke, harlebeke, harebeke)	'heir'
Tembroekbeek (e, bruco-bruech-ten broeke-tembrocucke) ⁵⁰	'bruoc'=moeras
Rifrafbeek (f)	Zie Zwarte beek
Schibbeek of Plassanebeek (g, scibbeke-leskibieke, plaecenbeke-plaschenbecq) ⁵¹	
Geinebeek (h, gaene-gheyne)	'gen'=poort, ingang
Stravinnebeek (i, stremine viure, streuineuiere)	'strakein'=lawaaï maken
Himbeek (timbecke-tienbeke-thunbecque)	'tin'=haag, ook andere betekenissen
Molenbeek (molbeke, bij Lindekensveld en Meereik) ⁵²	
Zwarte beek (=Rifrafbeek)	'swi'=water
Roosbeekkouter (roosbecque)	'ross'=groene vlakte, moeras
Geerdensbeek (gheerdysbecq, =Hernebeek in Pausleen)	Zie Hernebeek
Pauwelsbeek (pauwelsbecke,=Hernebeek in Pausleen)	Zie Hernebeek
Zie ook Beekkouter, Patenbeek,...	

Beek was in het middelnederlands beke.

Bronnen

Enkele bronnen zijn ook in het blauw aangeduid:

Sinte-Mariaborre (sente marienborre, in Diependaal tussen Pletterik en Zandeveld)	Zie Mariakouter, 'borre'=bron
Gajilenborre (i.v.m. Geine?)	Zie Geinebeek
Borrevelt (borrevelt)	'borr'=bron
Harenbeekborre (haerenbeke bornweert)	Zie Harebeek
Polsborre (polsborre)	'poel'=moeras
Borregracht (borgracht, Oud-Klooster)	'borre'
Borreken (bureken, Leenstraat)	'borre'
Brugborne (bij hof ten Brugge?)	'brugh'=omwalling
Grondeloosborre (bij Nattendries) ⁵³	
Heilige born (heileghe borne, Smeiersmark)	'holy'
Broekborre (broecq borre, Tembroek/Broekaardsbos)	'bruoc'

⁴⁹ Dat Pauwel en Paus op dezelfde plaats voorkomen, kan betekenen dat Pauwel een verwante vorm is van Paus. De Gallische basisvorm is nog niet duidelijk. Dit geldt ook voor Geerdysbeek.

⁵⁰ In het plaatselijke dialect wordt –ten uitgesproken als –tem.

⁵¹ Plas-toponiem met 'plas'=paleis? Nog onduidelijk hoe bv. de verwantschap met Plaetse kan verklaard worden. Hetzelfde geldt voor scibbeek ('sceitim'?).

⁵² Het is niet duidelijk of er hier ooit een molen heeft gestaan. Als de situering juist is kan ook aan 'moli, molam, meuli'=loven, prijzen gedacht worden (zie Zandeveld).

⁵³ Nog onduidelijke betekenis (ook voor volgende toponiemen met een blanco veld).

Zie ook Borremeersch	
----------------------	--

Verschillende bronnen liggen in de buurt van beken.

Bron is afgeleid van het middelnederlandse born.

Bergen

Enkele bergtoponiemen (in oranje kleur):

Lutdelenberg (Smeiersmark)	
Ezelenberg (deselberch, Vierschoof, geen berg)	'guez, hez'=bomen, 'berh'=omwalling
Kuiljenberg (culenberch)	'col'=bos
Koenenberg (conincsberch)	'conyn'=klein riet
Ten berge (ten berghe)	'berg'
Hekkelenberg (heckelberghe)	'ec'=uitgang, 'el'=bepaalde plek
Waaenberg (wayemberch)	'wag'=stromend water ⁵⁴
Berchvelt (bij ten Berge)	'berg'
Heisberg (heiseberghe, bij Kwakkelblok)	'hez'=bomen
Vinkenberg (vinkenbergh, dorpscentrum) ⁵⁵	

De meeste bergen zijn te situeren op de heuvelrug naast de Harenbeek, ook enkele in het zuidoosten.⁵⁶

In het middelnederlands werd het woord berch gebruikt, in het gallisch het woord berg.

Driesen

Enkele van de vele Hernse driesnamen (ook in gele kleur):

Kwatembeekdries (quatembequedriesch, C)	'qae'=grens, 'drysan'
Rendries (rennendries)	'ron'=rivier ⁵⁷
Himbeekdries (H, ook Patenbeekdries, patenbecq)	'tin'=haag 'baudtt'=schapen
Hernedries (L)	'heir'
Molendries (molendriesch, bij Hernedries)	
Gesserijdries (ghanserie)	'gant'=bij
Nattendries (P, nattendriesch)	'nath'=nobel
Harebeekdries (R)	'heir'
Kammaardsdries (Cammaertsdriesch (Markmeersen)	
Kruisdries (crusdries, Daalstraat-Grote straat-Rankhovestraat)	'croes'=kruispunt van wegen
Soldries (soldriesche, Hellingen)	'sil'=doorgang
Zie ook Berendries, Galgendries	

⁵⁴ Naar de nabijheid van de Geinebeek.

⁵⁵ Nog onduidelijk qua verklaring.

⁵⁶ Zie ook kaart in Verbesselt, P. 6 met de hoogste gebieden gekenmerkt door een kleinere afstand tussen de gekromde lijnen. Ook 50m-hoogtelijn op kaart Pajottenland.

⁵⁷ Naar de nabij gelegen Rendriesbeek (de naam wordt door Verbesselt genoemd).

Dries-namen worden vaak op kruispunten van wegen naar het centrum waargenomen.

Etymologisch is dries afgeleid van het middelnederlandse driesch.

Meersen

Enkele meersen zijn (in blauwe kleur) getoond:

Boesmeers (boesmersch, oever Mark)	'boes'=bos
Lange meers (langhen meers)	'lanc'=speren
Plassenmeers (plasschemerschs, plaexxenmersch)	plastoponiem ⁵⁸
Droge meers (droeghe mersch)	'droug'=onvruchtbare grond
Harenbeekmeers (harembecque mersch)	'heir'
Tembroekmeers (broucqmeersch)	'bruoc'=moeras
Drinkelinkmeers (drinkelinc, bij Oubrakedries)	
Duivenmeers (duyuenmersch, hof te Herne) ⁵⁹	
Borremeersch	'borre'
Elfmeers (elfmeersch)	'afen'=water
Zie ook Meerkouter, Meereik,	

De meersnamen zijn terug te vinden langs de natte oevers van de waterlopen.

Etymologisch komt het woord meers van het middelnederlandse mersch, marsch en heeft dezelfde basis als meer (middelnederlands mere, mer, meer).

Broeken

Kranenbroek (cranebroucq)	'bruoc'=moeras, 'crav'=zandige afzetting
Hof ten Broek (X)	'bruoc'
Butsbroek (butsbrouch)	
Kwadenbroek (ten quade broucke, Hellingen)	'qae'=grens
Langbroek (grote broec, Lange meers?)	'lanc'
Roosbroek (roys broucq)	'ross'=groene vlakte, moeras
Schillebroek (scilt brouch, bij Harebeek)	
Hoelenbroek (holenbroec)	'holl'=doorgang
Zie ook Broekborre, Broekaardbos, Tembroek	

De Hernse broek-namen (in blauw) situeren zich vooral langs de waterlopen. Het middelnederlandse broke, broec, brouc heeft tot het woord broek geleid. Het Gallische basiswoord is 'bruoc'=moeras.

Plassen

Er zijn slechts enkele plas-toponiemen (blauwe kleur):

Kwade plas (coye plasst, quaemplas, Tembroek)	'qae'
Plaats (plassche, plaetche)	Plastoponiem
Plasveld (plaschveldeken, Himbeek)	Plastoponiem

⁵⁸ Zie ook Plaats, Plassanebeek.

⁵⁹ Voorbeeld van twijfels bij transcriptie. Duiftoponiemen wijzen op een aankomstplaats.

Zie ook Plassanebeek, Plassemeers	
-----------------------------------	--

Etymologisch komt het woord van het middelnederlandse plas(ch), synoniem voor poel. Poelen komen in Herne niet voor.

Daal-namen

Volgende daal-toponiemen (oranje) worden waargenomen:

Blommendaal (bloemendale, blommendale)	'dal'=vallei, 'blauenou'=front
Daalveld (daelvelt, taeleveldeken)	'dal'
Diependaal (tussen Pletterik en Zandevelde)	'dypenna'=onthoofden
Grote daal (ten groetendaele)	

Daal-toponiemen liggen blijkbaar in de buurt van hoogten.

Het woord dal is afgeleid van het middelnederlandse dal, dael.

Smeiersmark en leen

Enkele mark- en leentoponiemen:

Smeiersmark (semesmarque, smayrsmarcq)	'march', 'smas'=grenspaal
Pausleen (pauslienne, pauslien)	'len'=beek, 'leni'=maritiem
Leenstraat (lien, liene)	'len', 'leni'
Hoogleen, Neerleen (thoge leen, neerleen, bij Kwatem)	'len', 'leni'

Eik

Volgende eik-toponiemen (in bold) worden aangetroffen:

Meereik (meereyke, meerdycke)	'ec'=uitgang, 'mer'=water
Cromeike	'krumba'=bocht, kromming
Bredeike (te briedeike, bredike)	'breach'=grens
Deektveld (vor der dect, Grote Hellekouter)	'ec'
Eeckhout (eechout, Schibbeek/Kranenbroek)	'ec', 'holt'=bos
Wolfseiken (wolfseyke, Stokveld)	'wol'=belangrijk
Hekkene (hecke, heckenberg, Hekkelenberg?)	'ec'
Hekveld (theckenvelt)	'ec'
Hekkenshaag (heckershaghe)	'ec'
Zie ook Hekkelenberg, Pletterik?	

Enkele eik-namen vindt men meer aan de grensgebieden van Herne.

Wilg

Rotwilgeveld (rotwillighevelt)	'gwillad'=wachter, 'rot'=rivier
Hoogwilgeveld (hooghe willighe velt)	'gwillad'
Ter Wilgen (ter wileghen, Hekkelenberg)	'gwillad'

De wilgentoponiemen situeren zich ten oosten van het dorpscentrum.

Kaitse

Wolfskaitse (wolfcaitse)	'wol'=belangrijk
Lijkbaan (dlijckcatze)	
Chaussee brunehaut (cauchie brunehault)	'cau'=bedekt, 'ies'=weg
Kwade kaitse (37)	'qae'
Molenkaitse (muelenstrate)	

Hem, put, haas

Hazendans (hasendans, Rotwilgeveld)	'has'=huis
Kwatem (quathem)	'qae', 'hem'=huis
Goetsem (ghoetsem)	'hem'
Keieputteveld (keyeputtevelt)	'pwd'=huis, 'bwth'=woning, 'cei'=bos
Kruisput (cruysputte, hof ten Brugge (J))	'croes'
Witteput (blan puch, blancq puts, hof te Witteput, Lindestraat (30))	'yd, eit'=oogst
Espt (esptweert, hespt, Kwade meers)	'bwth', 'hez, guez'=bomen

Beer

Bertinloe	'ber'=bestuurder, staatsheer, 'ty'=huizen, 'lo'=water
Kaaijlebeert (collebert, coillebert)	'col'=bos
Berendries (U)	'ber'

Zand, hel, steen

Hof te Zande (thof ten sande), Zandevelt?)	'san'=sacraal, 'hand'=weg
Zandevelt (couture dele sande)	'san', 'hand'
Zandelst (sandelst)	'el'=bepaalde plek
Hellingen (hellinghe)	'holy', 'ing'=klein
Steenberg (steenberch, Hernebos)	'san', 'ten'=eik
Steenbos (steenbossche)	'san', 'ten'
Steentjesmeers (stienkine, steencke, Borreveld)	'san', 'ten'
Hellevijver (helleviuer)	'holy'
Zie ook Mariakouter, Hellekouter, Heilighe born	

Steen-toponiemen situeren zich meer in het westelijk deel van Herne, zand-toponiemen in het oostelijk deel (aangeduid met een +-teken).

Aard

Pulfaard (pulfart)	'ard'=stopplaats
--------------------	------------------

Rommaard (roemaart)	'ron'=rivier
Schokkaard (scockervelt)	

Galg, brand, stok, zavel, op, zijk, kers, waard

Deze toponiemen zijn gemarkeerd met een *-teken.

Papegalp (papegalge)	'galgiare'=betalen
Galgendries (galgendriesche, 43)	'galgiare'
Bernard (bernant)	'bran'=front, 'ard'=stopplaats
Stochvelt (Waardestraat), ook stockbosch	'stock'=trompetgeschal
Effeltrijenstocke	'stock', 'afen'=water
Zavelveldeken (savelvelt)	'sawell'=herberg
Opstal (lopstal, opstalle)	'stal'=woning (rusten, kopen), 'opp'=roepen
Kwade zijk (quadezijk, Zande)	'qae', 'sep, sepa'=plek om te praten
Sypevelt (Lange Meers)	'sep, sepa'
Handkerselaar (handkersele, hantkerster)	'hand'=weg, 'kerz'=tol
Waardestraat (warde)	'gwardd'=bewakers

Deze toponiemen lijken zich meer in de grensregio van Herne te bevinden.

Andere namen

Vlieguut (vlieguut)	Vleuger- en vliegt-toponiemen, =olm
Vierschoof (vierden schoof)	
Wiswas (witschoot)	'eit', 'scot'=belasting
Bosmoortel (box mortere, box mortele)	'mort'=kerven, 'boch'=koe
Brebiest (breidel biest, breebest)	'bies'=gracht, 'breach=grens
Melkspinde (melck spende)	
Kokiane (cokianne)	'cok'=boot, 'aen'=rivier of 'jan'=offer, voedsel
Oubreke (douwe breke)	'alden'=verheven, 'alda'=dorp, 'breach'=grens
Dolage (hooghelaege)	
Pletterik (pletterec)	'ec'
Sluisveld (sluysvelt, coulture dele sluisplancke)	'plancha'=lang, vlak veld
Rooiken (treucque, roken)	'rot'=water
Bluki (Kwatem)	
Hof ten Orsemont (orchimont)	
Hof ten Brugge (J, brugghen)	'brugh'=omwalling
Hof te Assen (K, assche)	'asc'=water
Spuiblok (speyblocq, bij Spuibek)	'spi'=bespieden
Kapellestraat (cappellestraat, capellecoutere) ⁶⁰	
Zevkot (tseuecot, Pausleen)	'cot'=bos
Ooievaarsnest (P, oyevarstnest)	'nyth'=verblijfplaats, 'varth'=bewaking, 'hoij'=groene weide
Tichelrij (tieghelrie)	'ty, tichel'=huizen, 'ry'=veel
Linde (tilleul, lindekensvelt)	'lin'=lijn (grens)

⁶⁰ Etymologisch uit het middelnederlands capel, cap(p)elle en (<-teken) uit het oudfrans chapele.

Keerveld (keerevelt)	'car'=vlees
Groenstraat (groenstrate)	'croen'=riet in moeras
Biest (ter biest, bij Linde)	'bies'
Wouterbiest (wouterbiest, Rommaard)	'bies'
Blaashoorne (blaeshoerne, bleshoren, hof te Herne)	'doren'=rand
Bruul (bruel)	'brueil'=door hagen omsloten
Hoofd (haulte planque, hootplancque)	'plancha', 'hauta'=verhoging

Herne als Gallisch dorp

Wanneer we proberen Herne als dorp ten tijde van de Galliërs te reconstrueren en gebruik maken van de lokale toponiemen, dan komen we toch tot een nederzetting in het centrum waar verschillende wegen naar toe lopen en via dries-poorten (hagen) toegang verschaffen. Ook Billiet, Lindemans en Verbesselt hadden het hier al over. Tot nog toe zijn er evenwel geen archeologische bewijzen hiervoor geleverd.

Het dorpscentrum wordt omgeven door bossen op de hellingen langs de Harebeek, en in de buurt van de meersgebieden (Schibbeek en Henedries). Tal van bos-toponiemen zijn hier getuige van. Ook namen zoals Ezelenberg (bij Vierschoof), Heisberg, Kuiljenberg en Zevekot wijzen in die richting. De Plaetse (A1) was een ideale plaats voor de Galliërs om er zich te vestigen.

Langs de Harebeek zijn er glooiende heuvelruggen (Hekkelenberg, ten Berge), ook in het zuidoosten (bv. Waaienberg), in de buurt treffen we lager gelegen valleien aan (Blommendaal, Daalveld).

Herne wordt centraal van zuid naar noord doorsneden door de Mark. Tal van zijbeken monden er in uit. Langs de beken liggen verspreide meersen en broeken. Op verschillende plaatsen zijn er bronnen waaruit water borrelt. Herne kent ook een grote variëteit aan water-toponiemen (asc, rot, len,...).

Bewoningssporen zijn af te leiden uit de toponiemen Drieskouter, Kwatem, Rankhove (hoef), hof ter Brugge (J), Mannekouter (man), Tichelrij, Witteput (Q, put) mogelijk ook Oubreke en Ezelenberg (berh). De latere pachthoven (ten Brugge, Witteput, Ooievaarsnest, hof te Asse (K), hof ten Berendries (U), ...in Herne zijn mogelijk ontstaan op plaatsen die al bij de Galliërs bekend waren als hofstedes. Zo ligt ook het oude hof te Herne (M) vlakbij de Plaetse.

De vruchtbare leemgronden hebben zowat overal in Herne geleid tot akkergebieden omzoomd met hagen (kouters) zoals de Hellekouter, de Meerkouter, de Hernekouter,... Het vee had meer dan voldoende grasland in de meersen.

Volgens Timmermans was Herne gelegen aan de rand van het land van Lewe, wat ongeveer overeenkomt met zuidelijk Pajottenland. Het was een belangrijke plaats (heir in Herne en Harebeek) aan de Mark (grensrivier). Andere grenstoponiemen worden aangereikt door qae (Kwatem), Lindekouter, Brebiest, Bredeike,... De naam Smeiersmark duidt op een grenspaal aan de Mark.

Ook de bekende taalkundige Gysseling had namen zoals Harebeek en Geine al aangewezen als van Keltische oorsprong zijnde.⁶¹

Dit grensgebied had in het zuiden en het westen andere landjes als burens. Dergelijke landjes kunnen beschouwd worden als kleinere territoria bewoond elk door dezelfde families, alle behorend tot dezelfde Gallische stam. Om Herne te verlaten diende men plaatsen met ec-namen (eik-toponiemen)

⁶¹ Zie J. Reygaerts in De mens en zijn materialen in het Holoceen (Ijzertijd).

te passeren, ook als men naar de naburige dorpen zoals Vollezele en Herfelingen wou gaan. De Schijthaag was een grensplaats met Tollembeek. Wolf-toponiemen duiden dan weer meer belangrijke wegen aan (Wolfkaitse, Wolfseiken). Gen in Geine wijst eveneens een toegang aan tot het grensgebied.

Dat Herne als grensgebied toch een speciale rol speelde bij de Galliërs blijkt uit de aanwezigheid van beer-toponiemen (Bertinloe, Berendries). Beren waren lokale krijgsheren die mee een gebied dienden te verdedigen.

Overal stonden er wachters verscholen achter hagen, speciaal gesnoeid als dichte verdedigingshaag. Wilg-namen geven ook een bewaking dicht bij het centrum aan, net als Ooievaarsnest (P), Bruul en Himbeek. Het gat ten Heide was een haag bij Tembroek, Waarde een plaats waar wachters alles in het oog hielden. Bij het verschijnen van bezoekers begonnen ze te roepen (op), lawaai te maken (strakein) of op hun horens te blazen (stok). Men bespiedde ook vreemde bezoekers (spi).

De steenweg Edingen-Asse (cauchie de Brunehault) vormde de oostgrens van Herne. Verschillende wegen verbonden het centrum met deze oude Gallische weg.

Blommendaal en Diependaal lagen meer ten noorden van het centrum en ook hier was er bewaking. Desnoods werd met ongenode gasten afgerekend door ze te onthoofden.

De wachters kondigden ook reizigers aan die hun handelswaren meebrachten. Er werd dan onderhandeld op speciale plaatsen (galgiare, sep, stal, sawell, kerz, ard).

Nog typisch voor Herne is de sacrale plaats rond de Harebeek met de Hellekouter. De wegen die naar het centrum gaan ten noorden van de beek, nemen een opvallend parallelle loop aan als de beek zelf. Timmermans had dit ook al op andere plaatsen in Brabant waargenomen. Enkele zandtoponiemen duiden wegen aan naar deze sacrale plaats. Hier lagen ook het hof te Zande en de Sint-Mariaborre, een oud bedevaartsoord. Vermoedelijk waren de talrijke bronnen en waterlopen die er ontspringen en samenvloeien plaatsen die bij de Galliërs een sacrale betekenis hadden.

In het zuiden was er nog het hof van de Heilige Geest (Y) en de Heilighe borre (Smeiersmark). In het zuidwesten vormde Hellingen een kleinere (ing) sacrale plaats in de buurt van enkele steen-toponiemen (sacrale eiken).

Het vreemde toponiem Kokiane kan wijzen op het aanvoeren via de lokale beken van offergaven naar de sacrale plaats in de buurt van de Harebeek/Hellekouter.

Ook opvallend zijn de latere dorpskerk en de appendicia die er van afhankelijk waren. Dergelijke kerken en kapellen werden bij de kerstening van onze streken vaak op vroegere heidense (Gallische) plaatsen ingeplant. Drie appendicia lagen in de directe omgeving van de Hellekouter: de plaats waar de kartuizers hun klooster zouden stichten, de capella in Rankhoven, en deze in Smeiersmark.

Samengevat kunnen we dus stellen dat Herne inderdaad een belangrijke (heir) plaats was bij de Galliërs. Het was in een sterk bewaakte grenszone van het land van Lewe gelegen, vlak naast de cauchie Brunehault. De vruchtbare leemgronden hadden er tal van hofstedes doen ontstaan. De talrijke waterlopen en bronnen trokken bezoekers aan naar deze sacrale plaatsen.

Het is verder opvallend dat bepaalde auteurs Herne al aanwezen als een Nervische vicus. Kijken we naar de toponiemen dan baseert Billiet zich vooral op middelnederlandse basiswoorden vanuit zijn achtergrond als germanist. Hier en daar houdt hij het bij mysterieuze of 'moeilijker' te verklaren plaatsnamen. Anderen durven riviernamen al een Gallische oorsprong toewijzen. Niemand heeft er echter bij stilgestaan dat de Galliërs als afstammelingen van de Kelten al eeuwenlang hier

vertoefden, en zelfs de Romeinse bezetting en de Frankische landinname overleefden. Hun taal, cultuur en plaatsnamen bleven dus nog lange tijd bestaan. De eerste opgeschreven toponiemen verschenen pas later in de oudere archieven toen er al een zekere twijfel was ontstaan over hun oorspronkelijke betekenis. Het waren uiteindelijk de Romeinen en de Franken die hier een Gallisch moederland koloniseerden en er zich probeerden in wegwijs te maken via de oude Gallische plaatsnamen.

Marc Van Stappen, 2024